

Az „asszírok tábora” és Jeruzsálem ostroma

Vér Ádám

Jeruzsálem Kr. u. 70. évi ostromának leírásakor Josephus két helyen is megemlíti az „asszírok táborát”, ahol Titus az első falszakasz elfoglalását követően berendezte a főhadiszállását, s ahonnan az ostromot a továbbiakban irányította. Az ostrom leírása alapján egyértelmű, hogy a város elfoglalásában fontos szerepet kapott ez a hely, ugyanakkor csupán nagyon bizonytalan és egymásnak ellentmondó feltételezéseket olvashatunk a történeti szakirodalomban az „asszírok táborának” elhelyezkedéséről. Tanulmányomban két kérdést járok körül. Elsőként, hogy hol állhatott ez az objektum, amit Josephus az „asszírok táborának” nevez, ezt követően arra próbálunk választ találni, miként került Jeruzsálem falai alá egy asszír katonai tábor?

Az „asszírok tábora” és Jeruzsálem Harmadik fala

Josephus leírása Jeruzsálem Kr. u. 70-es ostromát és pusztulását megelőző topográfijáról ugyan nem az egyetlen, mégis a legrészletesebb és legfontosabb forrásunk. Nem is csoda, hisz a történetíró hosszú éveken át élt ebben a városban, s jószereivel minden zugát ismerte. Művében nem csupán megnevezi a fontosabb épületeket és tereptárgyakat, de többnyire az egyes objektumok történetét is bemutatja. Ha valaki akár csak egyszer is járt a római ostrom előtti Jeruzsálemben, minden bizonnyal pontosan tudta követni Josephus leírását, s örömmel fedezte fel a szövegben azokat a csak a helyiek által használt megnevezéseket, amik annyira hitelessé teszik e művet. Legnagyobb sajnálatunkra az értő olvasók e régi, az eseményekkel kortárs köre mára nincs köztünk, s a jelenkor kutatói számára a szövegben említett falak, épületek és egyéb tereptárgyak közül számos lokalizációja vitatott, vagy egyáltalán nem is tudják térképre rajzolni a Josephus leírásában szereplő topográfiai adatokat. Pontosán ez a helyzet az „asszírok táborával” is,¹ – a

1 A korábbi szakirodalomban a következő lokalizációk merültek fel: M. Avi-Yonah azt állítja, hogy K. M. Kenyon elképzelése szerint valahol „a mai Óváros területén” állhatott az asszír tábor; de a szerző maga úgy véli, hogy inkább „a mai Orosz Negyed helyén” kell keresnünk azt (AVI-YONAH, 1968, 113 a 89. jegyzettel). D. Ussishkin előbb G. Dalmant (1930, 68) és J. Simonst (1952, 482 a második jegyzettel) követve az Északnyugati-hegyre (*Northwest Hill*) (USSISHKIN, 1979, 139), majd később az Északkeleti-hegyre (*Northeast*

kifejezés Josephus említésein kívül máshonnan nem ismert.

Tudvalévő, hogy Josephus leírása szerint Jeruzsálem városa hármassal falgyűrűvel rendelkezett. Mikor Titus csapatai áttörték ezek közül a legkülsőt, egy nagyobb területre jutottak, mely a már elfoglalt és a következő, elfoglalásra váró fal között terült el. Josephus első beszámolója az asszír táborról így szól:

Bel 5,302 – 303:

„καὶ Ῥωμαῖοι μὲν οὕτω τοῦ πρώτου τείχους πεντεκαίδεκάτη κρατήσαντες ἡμερᾶ ἐβδόμη δὲ ἦν Ἀρτεμισίου μηνός, αὐτοῦ τε πολὺ κατακάπτουσι καὶ τὰ προσάρκτια τῆς πόλεως, ἃ καὶ πρότερον Κέστιος ἡ Μεταστρατοπεδεύεται δὲ Τίτος εἶσω κατὰ τὴν Ἀσσυρίων παρεμβολὴν καλουμένην, ἐπισχῶν πᾶν τὸ μεταξύ μέχρι τοῦ Κεδρώνος, ἀπὸ δὲ τοῦ δευτέρου τείχους ὅσον ἑξωτέρω βέλους εἶναι.”

„Az ostrom 15. napján – Aremisios hónap 7-e volt – a rómaiak elfoglalták az első falat; jó darabon lerombolták, éppen úgy a város északi részét is, mint annak idején Cestius. Titus most az első fal mögé helyezte táborát, az úgynevezett Assyriai tábor helyére – a Kedrónig megszállva az egész területet, de ügyelt arra, hogy a második falról kilőtt lövedékek ne érijék el.” (Révay J. fordításának figyelembevételével)

Az ebben a szakaszban szereplő „első fal” tehát a város legkülső fala, amivel a rómaiak először találkoztak, s amit a régészeti szakirodalom ma a Harmadik falnak nevez. S éppen erről a falról írja le Josephus a korábbi caputokban, hogy a Harmadik fal védőit elkeserítette, hogy gyéren lakott, jószerivel üres terület húzódik a hátuk mögött, egészen a második falig, s nagyon messze vannak az „igazi” várostól, nehezen ér ide a váltás, s feleslegesnek tűnik e védmű őrzése.²

E Harmadik fal építéséről Josephus több helyen is beszámol munkáiban (Bel

Hill) helyezi (USSISHKIN, 1995, 292; USSISHKIN, 2014, 90, 95 – 96); míg N. Kokkinos azzal számol, hogy az „asszírok táborának” nevezett objektum hosszan elnyúlik a királyi kőfejtőtől egészen Kedrón-völgyig (KOKKINOS, 2015, 99). Végül E. Dąbrowa az Újvárosból induló Nablus út nyugati oldalán található völgyben, a mai Shivtei Yisra’el és Derekh Shkhem utcák környékére helyezi (DĄBROWA, 2015, 28).

2 Bel 5,300 – 301: „viszont az ostromlottak a sok ütközettől és éjjeli őrésztől, amit a tulajdonképpen várostól messze kellett teljesíteniük, már rég elernyedtek, s akár felületességből, akár meg gondolatlanságból fölöslegesnek tartották a fal őrzését, és javarészt csüggedten visszavonultak...”

2,218 – 219; 5,152 – 155; Ant 19, 326 – 327.): ezek szerint a várfalat I. Agrippa (Kr. u. 27 – 44) építtette, hogy körülkerítse az Újvárost (Bezetha), s ily módon biztonságosá tegye azt a várostól észak-északnyugatra húzódó területet, ahol a továbbiakban a település terjeszkedhetett.

Az „asszírok táborának” második említését a Jeruzsálem teljes elszigetelését elérni hivatott római kerítőfal megépítésének leírásánál találjuk.

Bel 5,504 – 507:

„ἀρξάμενος δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσσυρίων παρεμβολῆς, καθ’ ἣν αὐτὸς ἐστρατοπεδεύσατο, ἐπὶ τὴν κατωτέρω Καινίωπολιν ἦγε τὸ τεῖχος, ἔθεν διὰ τοῦ Κεδρώνος ἐπὶ τὸ Ἐλαιῶν ὄρος· εἶτ’ ἀνακάμπταν κατὰ μεσημβρίαν περιλαμβάνει τὸ ὄρος ἄχρι τῆς Περιστερεῶνος καλουμένης πέτρας τὸν τε ἕξῃς λόφον, ὃς ἐπίκειται τῇ κατὰ τὴν Σιλωὰμ φάραγγι, κάκειθεν ἐκκλίνας πρὸς δύσιν εἰς τὴν τῆς πηγῆς κατῆι φάραγγα. μεθ’ ἣν ἀναβαίνων κατὰ τὸ Ἀνάνου τοῦ ἀρχιερέως μνημεῖον καὶ διαλαβὼν τὸ ὄρος, ἔθεν Πιομπήιος ἐστρατοπεδεύσατο, πρὸς κλίμα βόρειον ἐπέστρεψε, καὶ προελθὼν μέχρι κώμης τινός, Ἐρεβίνθων οἶκος καλεῖται, καὶ μετ’ ἐκείνην τὸ Ἡρώδου μνημεῖον περισχὼν κατὰ ἀνατολὴν τῷ ἰδίῳ στρατοπέδῳ συνῆπτεν, ὅθεν ἤρξατο.”

„Tudniillik Titus napjában többször is körüljárt, és szemlét tartott. A fal az úgynevezett Assyriai tábortól indult – ahol a fővezér főhadiszállása volt – az Újváros irányába, innen a Kedrónon át az Olajfák hegyére, aztán déli irányban befoglalta a hegyet egészen a Peristereón nevű szikláig, továbbá a közeli dombot, amely a völgy felett a Silóa-forrásnál emelkedik. Innen nyugati irányba fordult, és leereszkedett ebbe a völgybe. Aztán Anan főpap síremlékénél felfelé kanyarodott, és lezárta azt a hegyet, amelyen annak idején Pompeius táborozott, innen pedig északi irányban elhúzódtott Erebinthóniokos falu mellett, befogta Heródes síremlékét, és keleti irányban a fővezér táboránál végződött, ahonnan kiindult.” (Révay J. ford.)

A leírásban említett tereptárgyak nagyobb részének elhelyezkedéséről sajnos szintén nincsenek biztos adataink, ugyanakkor a szövegből világos, hogy az „asszírok tábor” az Óvárostól észak-északnyugatra állhatott, s az itt kialakított római katonai tábor a kerítőfal részét képezte.

A tábor elhelyezkedésének meghatározásakor az egyik kulcskérdés, hol húzódtott az a Harmadik fal, melyen átjutva a rómaiak elérték az „asszírok táborát”? Ahogy ez a jeruzsálemi tereptárgyakkal lenni szokott, e fal helye szintén vitatott. A kutatók egy része úgy véli, hogy a mai oszmán kori falak helyén futott ez a Harmadik fal, tulajdonképpen a mai Óváros határán,³ míg mások egy ettől jóval északabbra feltárt, az előbb említett fallal párhuzamosan futó struktúrával azonosítják azt. Ez utóbbi az E. L. Sukenik és L. A. Mayer ásatásain (1925 – 1927 és 1940)⁴ előkerült, nagyjából 500 méteres falszakaszból rekonstruálható objektum, amely 400 – 450 méterre párhuzamosan fut az Óváros oszmán kori északi falával. A feltáró régészek a fal építését kb. Kr. u. 60-ra teszik, megjegyezve, hogy a fal alapja jóval idősebb lehet.⁵ A '60-as évektől induló ásatások e falnak újabb szakaszait is feltárták, s részben az első ásatók datálását is megerősítették.⁶

Josephus szövege alapján az alábbi támpontokat állapíthatjuk meg az „asszírok táborának” elhelyezkedését illetően: 1.) a Harmadik és a Második fal között meglehetősen nagy terület húzódtott, s itt állt a gyéren lakott Újváros is. 2.) az újonnan kiépített római tábor a Második falról kilőtt lövedékek hatósugarán (200 – 250 m) kívül helyezkedett el. 3.) a római kerítőfal leírásából (Bel 5,504 – 507) arra következtethetünk, hogy az Óvárostól észak-északnyugatra feküdhettek az „asszírok tábor”. 4.) a Templom-hegy faláról és az ahhoz tapasztott házak tetejéről a védők látták, hogy a római katonák miként élnek a táborukban (Bel 5,348 – 352), tehát az „asszírok tábor” feltehetően ennél a pontnál jóval alacsonyabban feküdt, s nem valószínű, hogy egy város körüli magaslaton terült volna el.

A szövegből kinyert információkból még egy további következtetést is levonhatunk: Titus eredeti, első tábor a Harmadik faltól 2 *stadion* (370 – 390 m) távolságban állt. A Harmadik fal elfoglalása után a Második fal ostromára annyival távolabb került sor, hogy a római fővezérnek megérte felvállalni azt a logisztikai feladatot, hogy két teljes legiót, némi auxiliáris haderőt és a vazallus uralkodók csapatait átköltözteti egy másik táborba.⁷ Erre nyilván csak akkor kerített sort, ha a távolság ezt

3 Vö. KENYON, 1974, 238 – 245.

4 SUKENIK – MAYER, 1930; SUKENIK – MAYER, 1944.

5 SUKENIK – MAYER, 1930, 56.

6 KENYON, 1966, 87 – 88; HAMRICK, 1966, 19 – 26; BEN-ARIEH – NETZER, 1974, 97 – 107; BEN-ARIEH, 1976, 60 – 62; HAMRICK, 1985, 217 – 222; TZAFERIS – FEIG – ONN – SHUKRON, 2000, 287 – 288.

7 DAJBROWA, 2015, 25.

kifejezetten indokolta. Amennyiben a Harmadik fal a mai Óváros északi falával lett volna azonos, az Újvárosnak a mai Óváros területén kellett volna lennie, s a következő fal sem lenne oly messze, hogy a római vezetés rákényszerült volna a tábor átköltöztetésére. A Harmadik fal tehát minden bizonnyal az oszmán kori falaktól 400 – 450 méterrel északabbra húzódott, s a tábor átköltöztetésével Titus azt a kb. 800 méteres távolságot hidalta át (a régi tábor és a Harmadik fal közti 2 *stadion* [370 – 390 m] távolság, plusz a Harmadik és a Második fal között húzódó 400 – 450 m), ami régi táborát az újonnan megostromlandó falaktól elválasztotta.

További kérdés, hogy mekkora területet foglalhatott el a római vezér új tábor? Az ostromló római sereg Josephus leírása szerint is több táborot állított fel a város körül, de a *XII Fulminata* és a *XV Apollinaris* legiók a hozzájuk tartozó auxiliárisokkal együtt minden bizonnyal ebben az új táborban kerültek elszállásolásra. A Kr. u. 1. és 2. századból elég sok régészek által feltárt római katonai tábor maradványait ismerjük,⁸ s ezek alapján nyugodt szívvel feltételezhetjük, hogy Titus táboráé legalább 20 hektáros térséget foglalt el, s Josephus leírása alapján úgy tűnik, ez a terület rendelkezésre állt az „aszíriok táborában”. Bár a Jeruzsálemnél kiépített római ostromművek nem maradtak fenn, a néhány évvel később (Kr. u. 72/73 vagy 73/74 telén), Maszada ostromakor épített katonai táborok, kerítőfalak és az ostromrámpa a száraz, sivatagi klímának köszönhetően a mai napig megfigyelhetők. Ezek alapján fogalmat alkothatunk a rómaiak által a jeruzsálemi harcok során emelt objektumok méreteiről. A maszadai római emlékek újabb vizsgálatában G. Davies megállapította,⁹ hogy az ostrom során a római csapatok hét ostromtáborot építettek – a két legnagyobb, a B és az F tábor egyaránt 2 – 2 hektáros alapterülettel bírt, azonban

8 A római táborokhoz összefoglalóan lásd PARKER, 2000; WILKES, 2000; BISHOP, 2012, valamint a <http://www.legionaryfortresses.info/> weboldalt. *Legio XIII Gemina* táboráé Apulumban (Gyulafehérvár) 480 x 432 m, kb. 20.7 hektár; *Legio II Adiutrix* táboráé Aquincumban 520 x 540 m, kb. 28.08 hektár; *Legio XV Apollinaris* és a *Legio X Gemina* egyesített táboráé Carnuntumban (Petronel/Német-Óvár) 490 x 391 m, kb. 19.5 hektár; *Legio XI Claudia* táboráé Durostorumban 430 x 510 m, kb. 21.9 hektár; *Legio IV Flavia* táboráé Sarmizegetusánál (Várhely) 546 x 600 m, kb. 32.8 hektár; szintén a *Legio IV Flavia* táboráé Singidunumnál (Belgrád) 560 x 330 m, kb. 18.5 hektár; *Legio VII Claudia* táboráé Viminaciumnál (Kostolac) 443 x 396 m, kb. 17.1 hektár. A birodalom keleti részéről pár adat: Bostrában (Boszra, Szíriában) a *Legio III Cyrenaica* táboráé 440 x 350 m, kb. 15.5 hektár; Satalában (Sadak, Törökországban) a *Legio XVI Flavia Firma* táboráé 470 x 350 m, kb. 16.5 hektár.

9 DAVIES, 2011.

ne feledjük, ez a római sereg jóval kisebb volt a Jeruzsálemet ostromló haderőnél, Lucius Flavius Silva számára csupán a *Legio X. Fretensis* állt rendelkezésre –, Maszda erődjét pedig egy 4,5 kilométer hosszú kerítőfallal vették körbe. Az A, D, E és G jelű kisebb táborok a kerítőfal részét képezték, hasonlóan ahhoz, ahogy a lírásában Josephus Titus táborát említi. A kőből emelt fal 1,5 – 1,8 méter széles és körülbelül 3 méter magas lehetett. A kerítőfal északi és keleti részén 15 tornyot is emeltek, 80 – 100 méterre egymástól. A tornyok 4 méter szelesek voltak és 1 – 2 méterrel lógtak ki előre és hátra is a fal síkjából, tetejükön tehát egy kb. 20 négyzetméteres platform állt rendelkezésre, s ennyi hely már kényelmesen elegendő egy catapulta működtetéséhez.

Az asszír hadsereg Jeruzsálem falai alatt

Titus tehát egy üresen álló asszír táborot használt fel saját bázisának kiépítésekor – de mit keresett Jeruzsálem falai alatt egy asszír katonai tábor?

Az asszír királyfeliratok alapján rekonstruálható, hogy Kr. e. 701-ben Sîn-ah-ê-erîba egy nagyszabású hadjárat keretében végigvonult a Levante déli részén, és meghódította a föníciai és filiszteus városokat, majd Eltekénél megütközött az AsszírIA ellen lázadók segítségére igyekvő egyiptomi haderővel.¹⁰ Miután legyőzte azt, Júda ellen vonulván elfoglalta tulajdonképpen az ország valamennyi erődített települését.¹¹ Az eseményekről egy asszír királyfelirat számol be.

Taylor-prizma III. 18 – 49:

„Ami Hizkîjât, a Júdait illeti, aki nem hajolt igámba, 46 erődített városát, erődjét és további kisebb településeit, melyek ezeket vették körül, s melyeknek száma sincs, mindezeket körülvettem, rámpa építéssel, faltörő kossal, gyalogos rohammal, árok ásásával és aláaknázással, valamint (további) ostromgépekkel elfoglaltam. 201.050 lakost, kicsinyt és nagyot, férfit és nőt, valamint lovakat, öszvéreket, szamarakat, dromedárokat, marhákat és juhokat számolatlanul belsejükből kivezettettem és a zsákmányba számoltam. **Őt magát mint madarat a kalitkába, úgy zártam be királyi városába,**

10 Egyiptom és Júda kapcsolatához a Kr. e. 8. században újabban lásd FRANKLIN, 2018; valamint REDFORD, 2018.

11 A Kr. e. 701. évi hadjáratot tárgyaló könyvtárnyi szakirodalmat e helyütt nem áll módunkba bemutatni, csupán két újabb tanulmánykötet említésére szorítkozunk, melyekben a korábbi irodalom teljessége feldolgozásra került: GRABBE, 2003; KALIMI – RICHARDSON, 2014.

Jeruzsálemben. Erődöket emeltem vele szemben, a kapun kijövőt visszafordítottam gyalázatához. Az elfoglalt városokat országaról lemetszettem, Mitintinek, Asdód királyának, Padīnak, Ekron királyának és Šilli-Bēlnak, Haziti királyának adományoztam, megcsonkítottam országát. A korábbi adónál magasabb adót vetettem ki rá. Hizkiját magát elborította uralmam félelmetes ragyogása, távozásom után segédcapatait és elit csapatait – akiket fővárosa, Jeruzsálem megerősítésére fogadott fel, s akik segítették őt –, 30 biltu (kb. 900 kg) aranyat, 800 biltu (2400 kg) ezüstöt, válogatott antimón köveket, nagy tömbökben AN.ZA.GUL.ME követ (...), minden értékes vagyonát, lányait, palotahölgyeit, énekeseit és énekesnőit elküldte utánam Ninivébe, uralmam városába, hogy adóját lerója és szolgálatát teljesítse.” (Legújabb kiadása RINAP 3/1, no. 22; Komoróczy G. ford., a szerző kiemelésé)

Az eredetileg a ninivei Délnyugati Palota XXXVI. termében álló, ma a British Museumban található palotadombormű jelenetsor (*Lachish Room*) ábrázolásai alapján valószínűnek tűnik, hogy az asszír király a Lákis ostrománál kiépített táborban maradt, míg három asszír főméltóság egy másik asszír sereggel megtámadta Jeruzsálemet – talán az Egyiptommal kapcsolatot biztosító katonai támaszpont elfoglalása fontosabb volt az asszír király számára, mint a stratégiai jelentőséggel nem bíró júdai főváros bevétele.¹²

Az ostromot bemutató gazdag jelenetsor két ábrázolását szeretném kiemelni. Az egyik (1. kép) az asszír király látható, amint trónusán ülve megszemléli a Lákisból kihozott zsákmányt. Az uralkodóval szemben négy alak áll, a királyhoz legközelebb a trónörökös – jól felismerhető a fejpántjáról leelőgő szalagról –, aki ekkor Aššur-nadin-šumi volt, valamint három csúcisos sisakot és páncélt viselő alak, akik egyik kezükben buzogány-szerű felségjelvényt, másik kezükben pálcát tartanak.

12 Emellett érvel FRANKLIN, 2018, 683 – 685, aki megjegyzi, hogy mind az asszír ábrázolásokon látható ostromot követő kivégzések áldozatai, mind a Lákisban feltárt tömegsírokban eltemetettek kúsiták voltak, tehát az asszír hadsereg az egyiptomi szövetség garanciájaként a térségben állomásozó kúsita erők megsemmisítését tekintette fő céljának.

1. kép. Sîn-ahhē-erība a trónszéken, előtte a trónörökös és három asszír főméltóság (Pala-tadombormű, Ninive, Délnyugati Palota XXXVI. terem; BM 124911; ©Trustees of the British Museum)

A történeti interpretációtól nem tűnik elrugaszkodottnak, ha ezt a három kiemelt alakot megfeleltetjük a bibliai leírásban szereplő három asszír főméltósággal, akiket Lákis falai alól küldött Sîn-ahhē-erība Jeruzsálem ostromára (2Kir 18,17; Ézs 36,2). A konfliktus legrészletesebb leírását a Királyok második könyvében találjuk:

„Ezékiás király tizennegyedik évében felvonult Szanhérib, Asszíria királya Júda összes erődített városa ellen, és bevette azokat. Akkor Ezékiás, Júda királya ezt az üzenetet küldte az asszír királyhoz Lákisba: Vétkeztem, vonulj vissza innen! Vállalom, amit kirósz rám. És Asszíria királya háromszáz talentum ezüstöt meg harminc talentum aranyat vetett ki Ezékiásra, Júda királyára. Ekkor odaadott Ezékiás minden ezüstöt, ami az ÚR házában és a királyi palota kincstárában található volt. Ugyanekkor szedette le Ezékiás az ÚR templomának ajtószárnyairól és ajtófélfáiról az aranyborítást is, amelyet pedig maga Ezékiás, Júda királya készíttetett, és azt is odaadta az asszír királynak. Az asszír király azonban elküldte hadvezérét, udvarmesterét és

kincstárnokát Lákisból Ezékiás király ellen erős hadsereggel Jeruzsálembé. Ezek felvonultak, és megérkeztek Jeruzsálem alá. Amikor felvonultak és megérkeztek, megálltak a Felső-tó vízvezetékénél, a ruhafestők mezejére vezető út mellett.” (2Kir 18,13-17)

A bibliai narratíva szerint tehát a már Lákist ostromló asszír királyhoz érkeztek Ezékiás követői a béke-kérelemmel és a kivetett sarccal, ám Sîn-ahhē-erība nem tartotta be ígéretét és sereget küldött Jeruzsálem falai alá. A héber szövegben az itt hadvezérnek, udvarmesternek és kincstárnoknak fordított kifejezések a *tartān*, a *rab-sarīs* és *rab-saqē* alakban állnak, amelyek az akkád főméltóságok közül *turtānu* (fővezér), *rab ša rēši* (főeunuch) és *rab šāqē* (főpohárnok) tisztségeknek feleltethetők meg. A birodalom legnagyobb hatalommal bíró főméltóságai voltak ők.¹³

A fentebb idézett asszír királyfelirat szerint az asszírok nem támadták meg Jeruzsálem falait, hanem – a 770 évvel későbbi római ostrom második fázisához hasonlóan – egy kerítőfalat húztak a város köré („Őt magát mint madarat a kalitkába, úgy zártam be királyi városába, Jeruzsálembé. Erődöket emeltem vele szemben, a kapun kijövőt visszafordítottam gyalázatához.”), s a védők kiéheztetésével próbálkoztak, amint az asszír főpohárnok beszédéből ez egyértelműen kiderül (2Kir 18,27: „Sőt inkább a várfalon ülő emberekhez [küldte őt az asszír király], akiknek majd veletek együtt kell megenniük saját ganéjukat, és meginniük saját vizeletüket!”).

Az asszír hadművészet egyik legjellemzőbb, a szakirodalomban mégis alig tárgyalt vonása,¹⁴ hogy az asszír hadsereg jól megépített katonai táborokat emelt hadjáratai során. A Kr. e. 701-ben Lákis ostrománál épített asszír tábor az ostromról készített palotadomborművön is megörökítették (2. kép). Az ábrázoláson jól kivehető, hogy az ovális alakú tábort pártázott fallal kerítették, melyet tornyokkal és a kapuk mellett bástyákkal erősítettek meg.

13 Az asszír főméltóságokhoz lásd Mattila, 2000; valamint Vér, 2014, 304.

14 Az asszír katonai tábor, bár számos palotadombormű jeleneten került ábrázolásra (ezek felsorolását lásd Dezső – Vér, 2018, 88. a 43. jegyzettel; Fales – Rigo, 2014, 428 – 437 munkájukban azokat az ábrázolásokat gyűjtik össze, amelyeken a táboron belüli, a mindennapi élethez kapcsolódó jelenetek láthatók) és az asszír adminisztráció több levele is említi, a történeti irodalomban mindaddig csupán szerény figyelmet kapott, a fontosabb tételek mindössze: Gadd, 1935; Ussishkin, 1979, 139; Dezső, 1988; Fales – Rigo, 2014; Dezső – Vér, 2018, 87 – 89.

2. kép. Az asszír katonai tábor Lákis ostrománál (Palotadombormű, Ninive, Délnyugati Palota XXXVI. terem; BM 124913; ©Trustees of the British Museum)

A táborok kijelölését körültekintően, több szempontot is figyelembe véve végezték el. Az alábbi levelet II. Šarrukīn éppen ebben a témában írta egy olyan hadjáraton harcoló sereg parancsnokainak, melyen a király maga személyesen nem vett részt. SAA 1, no. 13: 5 – 19. sorok:

„Íme írok nektek. Javaslatom: az út, mely mellett fekszik, nagyon jó. Tudjátok, hogy az Urammu városánál fekvő hágó nagyon nehezen járható, (így) nincs semmi esélye, hogy az elámi csapatok rajtatok üssenek. Ne féljetek hát; Urammu városánál, ahol tábort verhetnétek, van egy síkság, amely különösen alkalmas a táborozásra, továbbá kiváló kiindulópont a felderítő expedíciókhoz, sok ott a fű, jó hely a pihenésre.” (A szerző ford.)

Egy ilyen tábor létrehozása hatalmas földmunkával járt: árkok kiásásával, sáncok emelésével, falak és tornyok felhúzásával; nem csoda, hogy egy korábbi hadszíntérre visszatérve, ha lehetőségük adódott, az asszírok az előzőleg kialakított táboraikat igyekeztek használni. Ugyanakkor egy asszír katonai tábor óhatatlanul

komoly terhelést rótt a környéken élőkre. Az ezzel kapcsolatos félelmek jól kiolvashatók egy Aššur-bān-aplinak küldött levél szövegéből.

SAA 18, no. 175: rev. 8 – 22:

„Hallottam, hogy a nagyok (a király távollétében a sereget irányító főméltóságok, akkadul: *rabūti*) egymás közt így beszélnek: „Tábort verünk Dilbat városánál!” Ha tábort vernek Dilbat városánál, az emberek éhezni fognak és a kereskedelmi karavánok nem érnek el hozzájuk. Hadseregük kifosztja majd a karavánokat. (A nagyok) verjenek inkább tábort Babilón ostromtáboránál, amit tavaly építettek, így a hajók és a börtömlős tutajok is elérik őket.” (A szerző ford.)

A szöveg szerint tehát az asszírok nem bontották el a korábban épített ostromtáborukat Babilón városa alatt, s így az más típusú hadműveletek kiinduló bázisaként is használható a későbbiekben.

Az asszír táborok nem csupán az emberek szálláshelyeként szolgáltak, a lovak és egyéb igásállatok is a táboron belül éjszakáztak: ez több dombormű-ábrázoláson is jól látszik¹⁵ és az alábbi levélből is kiderül.

SAA 5, no. 249: 6 – 11:

„Negyedikén éjjel szokatlanul erős szél fúj. A vihar annyira erős volt, hogy kitepte az összes sátrat. Az embereken úrrá lett a félelem, a lovak halomba ugráltak egymásra.” (A szerző ford.)

A hadjáratra vonuló és táborba szálló asszír hadsereg létszámát nem egyszerű feladat megbecsülni. Az asszír hadinép méretéről két forrás ad hozzávetőleges képet a Kr. e. 8. század végéről. Az egyik egy adminisztratív szöveg (SAA 11, no. 126), amely különféle katonai egységeket sorol fel, s az említett alakulatok létszámának összege több mint 25 000 fő. A szöveg azonban töredékes állapotban maradt fenn, így az összlétszám ennél feltehetően nagyobb is lehetett, és az sem világos, hogy ezek az egységek a teljes haderőnek tulajdonképpen mekkora részét jelentették. A második forrás (SAA 5, no. 250) egy királynak írott levél, amelyben egy határerdőben gyülekező asszír seregről esik szó, amely az ott tárolt készletekből látja el magát. A kiosztott élelem és takarmány alapján kiszámítható, hogy ekkor már

15 Jellemző példa Sîn-ahhē-eṛība domborművének egyik tábor ábrázolása: *Or.Dr.* VI,3; a reprodukcióját lásd FALES – RIGO, 2014, 430, fig. 1.

kb. 32 000 ember és 3500 állat gyűlt össze. A szöveg kifejezetten utal arra, hogy további csapatok érkezésére várnak; mivel a király sincs még jelen – akinek a levél szól –, ezek a számok feltehetőleg még nem tartalmazzák a birodalmi központból származó elit egységeket sem.

II. Šarrukín királyfeliratában arról számol be, ahogy Kummuhu (a későbbi Kom-magéné) területén kialakítja az újonnan létrehozott főméltósági hivatal, a baloldali *turtānu* tartományát. A tartomány és az ott állomásozó hadsereg megszervezéséről így ír:

Ann. 408b – 411.¹⁶ sorok:

„Azt a várost újjászerveztem. Bīt-Jakin (elhurcolt) népét [...] belsejébe telepítettem. Eunuchomat helytartónak följük helyeztem, (és) baloldali *turtānuna*knak neveztem el. [...] (a tartomány) hatalmát a korábbinál jobban megerősítettem: 150 harcikocsit, 1500 lovas katonát, 20 000 íjászt és 10 000 pajzssal és lándzsával felszerelt katonát belsejébe telepítve (a baloldali *turtānu*) alá rendeltem, (akit) országom helytartói közé számoltam.” (A szerző ford.)

Ezek alapján elmondható, hogy Asszíria ezen egyetlen tartományában legalább 32 000 katona teljesített szolgálatot – igaz, ezt a határtartományt egy asszír főméltóság vezette, így minden bizonnyal erősebb katonai egységekkel rendelkezett, mint egy átlagos asszír provincia.

Sin-ahhē-erība egyik királyfeliratában a legyőzött országokból besorozott katonák létszámáról ír:

King prizma V. 15–22. (RINAP 3/I, no. 17.):

„A felprédált országok zsákmányából 30 000 íjászt és 20 000 pajzshordozót besoroztam királyi alakulatomba. A többi elhurcoltat szétszórtam a táboromban lévők, a helytartóim és a nagyobb kultusközpontok között – miként a birkákat és a kecskéket szokás.” (A szerző ford.)

A hadsereg összlétszámára vonatkozó becslések 100 000 és 200 000 fő közé teszik az asszír hadsereg harcoló alakulatainak létszámát a Kr. e. 8 – 7. században. A legtöbb harcoló alakulat professzionális katonákból állt, akik az évenként indított hadjáratokban oly mértékű hadijártasságra tettek szert, amellyel csupán a római

16 FUCHS, 1994, 178 – 179.

legiók állíthatók párhuzamba.¹⁷ Az asszír hadsereg a hadjárat idején táborát falal vette körül és tornyokkal erősítette meg, az ostromgépek falakhoz közelítéséhez ostromrampát épített, s az ostromlott város teljes elszigetelése érdekében kerítőfalat emelt. Az Asszír Birodalom bukását követően e hadászati vívmányok rutinszerű alkalmazása az ókori Keleten ismeretlen volt, s csak a római legiókkal jelent meg ismét, a teljes repertoár felvonultatásával éppen Jeruzsálem falai alatt. Természetesen nem azt állítom, hogy Titus egy olyan asszír katonai táborra lelt a Harmadik fal elfoglalása nyomán, amely tornyaival és falaival védelmet biztosított volna a római katonák számára, hiszen majd nyolc évszázad alatt minden bizonnyal az alapjaiig erodálódtak az asszír védművek. Azonban a római legiók érkezése előtt 770 évvel egy nagyjából hasonló méretű és képzettségű hadsereg pontosan ugyanazon hadicélok eléréséért érkezett Jeruzsálem ostromára, s ennek lenyomata fizikai valójában és a város lakóinak történeti emlékezetében egyaránt érzékelhető volt.

17 Az asszír hadsereg átfogó leírásához lásd DEZSŐ, 2012a; DEZSŐ, 2012b; DEZSŐ, 2016.

IRODALOM

- AVI-YONAH, M. (1968): The Third and Second Walls of Jerusalem, *IEJ* 18, 98 – 125.
- BEN-ARIEH, S. (1976): The 'Third Wall' of Jerusalem, in Y. Yadin (szerk.), *Jerusalem Revealed: Archaeology in the Holy City 1968 – 1974*, Jerusalem: Israel Exploration Society, 60 – 62.
- BEN-ARIEH, S. – NETZER, E. (1974): Excavations along the 'Third Wall' of Jerusalem, 1972 – 1974, *IEJ* 24, 97 – 107.
- BISHOP, M. C. (2012): *Handbook to Roman Military Fortresses*. Barnsley: Pen & Sword Books.
- DĄBROWA, E. (2015): The „Camp of the Assyrians” and the Third Wall of Jerusalem, *Scripta Judaica Cracoviensia* 13, 19 – 30.
- DALMAN, G. H. (1930): *Jerusalem und seine Gelände*. Gütersloh: Bertelsman.
- DAVIES, G. (2011): Under Siege: The Roman Field Works at Masada, *BASOR* 362, 65 – 83.
- DEZSŐ T. (1988): *A mezopotámiai katonai tábor régészeti adatok és írott források alapján*. (MS) Budapest: ELTE BTK.
- DEZSŐ T. (2012a): *The Assyrian Army: I. The Structure of the Neo-Assyrian Army as Reconstructed from the Assyrian Palace Reliefs and Cuneiform Sources. 1: Infantry*, (*Antiqua et Orientalia* 2 – *Assyriologia* 8/1) Budapest: Eötvös University Press.
- DEZSŐ T. (2012b): *The Assyrian Army: I. The Structure of the Neo-Assyrian Army as Reconstructed from the Assyrian Palace Reliefs and Cuneiform Sources. 2: Cavalry and Chariotry*, (*Antiqua et Orientalia* 3 – *Assyriologia* 8/2) Budapest: Eötvös University Press.
- DEZSŐ T. (2016): *The Assyrian Army: II. Recruitment and Logistics*, (*Antiqua et Orientalia* 6 – *Assyriologia* 9) Budapest: Eötvös University Press.
- DEZSŐ T. – VÉR Á. (2018): Ἀσσυρικὸς λόγος? Assyrian Military Allusions in Xenophon's *Cyropaedia*, in Bács T. A. – Bollók Á. – Vida T. (szerk.), *Accross the Mediterranean – Along the Nile: Studies in Egyptology, Nubiology and Late Antiquity Dedicated to László Török on the Occasion of His 75th Birthday*. Budapest: *Archaeolingua*, Vol. I, 79 – 108.

- FALES, F. M. – RIGO, M. (2014): Everyday Life and Food Practice in Assyrian Military Encampments, in L. Milano (szerk.), *Paleonutrition and Food Practices in the Ancient Near East. Towards a Multidisciplinary Approach*. Padova: S.A.R.G.O.N, 413 – 437.
- FRANKLIN, N. (2018): The Kushite Connection: The Destruction of Lachish and the Salvation of Jerusalem, in I. Shai – J. R. Chadwick – L. Hitchcock – A. Dagan – Ch. McKinny – J. Uziel (szerk.): *Tell it in Gath. Studies in the History and Archaeology of Israel. Essays in Honor of Aren M. Maeir on the Occasion of his Sixtieth Birthday*. Münster: Zaphon, 680 – 695.
- FUCHS, A. (1994): *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*, Göttingen: Cuvillier Verlag.
- GADD, C. J. (1935): An Assyrian Camp-Scene, *Antiquity* 9, 209 – 210.
- GRABBE, L. (szerk.) (2003): *'Like a Bird in a Cage': The Invasion of Sennacherib in 701 BCE*, Sheffield – London – New York: Sheffield Academic Press – T&T Clark.
- HAMRICK, E. W. (1966): New Excavations at Sukienik's „Third Wall”, *BASOR* 183, 19 – 26.
- HAMRICK, E. W. (1985): The Northern Barrier Wall, in Site T, in A. D. Tushingham (szerk.), *Excavations in Jerusalem 1961–1967*, Toronto: Royal Ontario Museum, Vol. I, 213 – 232.
- KALIMI, I. – RICHARDSON, S. (szerk.) (2014): *Sennacherib at the Gates of Jerusalem: Story, History and Historiography*. Leiden–Boston: Brill
- KENYON, K. M. (1966): Excavations at Jerusalem 1965, *PEQ* 98, 73 – 77.
- KENYON, K. M. (1974): *Digging Up Jerusalem*, London: Ernest Benn.
- KOKKINOS, N. (2015): Aspects of Jerusalem under Herod, *Eretz-Israel (Ehud Netzer Volume)* 31, 79* – 109*. (héberül)
- MATTILA, R. (2000): *The King's Magnates: A Study of the Highest Officials of the Neo-Assyrian Empire*, (State Archives of Assyria Studies 11) Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- PARKER, S. Th. (2000): Roman Legionary Fortresses in the East, in R. J. Brewer (szerk.), *Roman Fortresses and Their Legions: Papers in Honour of George C. Boon*, Cardiff – London: Society of Antiquaries of London – National Museums and Galleries of Wales, 121 – 138.

- REDFORD, D. (2018): Egypt and Judah in the Eighth Century BCE, in Z. I. Farber – J. L. Wright (szerk.), *Archaeology and History of Eighth-Century Judah*, Atlanta: SBL Press, 161 – 176.
- RINAP 3/I: A. K. Grayson – J. Novotny (2012): *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704–681 BC), Part 1*, (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 3/I) Winona Lake: Eisenbrauns.
- SAA 1: S. Parpola (1987): *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West*, (State Archives of Assyria 1) Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- SAA 5: G. B. Lanfranchi – S. Parpola (1990): *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces*. (State Archives of Assyria 5) Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- SAA 11: F. M. Fales – J. N. Postgate (1995): *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*, (State Archives of Assyria 11) Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- SAA 18: F. Reynolds (2003): *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Šîn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*, (State Archives of Assyria 18) Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- SIMONS, J. (1952): *Jerusalem in the Old Testament*, Leiden: Brill.
- SUKENIK, E. L. – MAYER, L. A. (1930): *The Third Wall of Jerusalem: An Account of Excavations*, Jerusalem–London: Jerusalem University Press – Oxford University Press.
- SUKENIK, E. L. – MAYER, L. A. (1944): A Section of the Third Wall, Jerusalem, *PEQ* 76, 145 – 151.
- TZAFFERIS, V. – FEIG, N. – ONN, A. – SHUKRON, E. (2000): Excavations at the Third Wall, North of the Jerusalem Old City, in H. Geva (szerk.), *Ancient Jerusalem Revealed: Reprinted and Expanded Edition*, Jerusalem: Israel Exploration Society, 287 – 298.
- USSISHKIN, D. (1979): The „Camp of the Assyrians” in Jerusalem, *IEJ* 29, 137 – 142.
- USSISHKIN, D. (1995): The Water Systems of Jerusalem during Hezekiah’s Reign, in M. Weppert – D. Timm (szerk.), *Meilstein. Festgabe für Herbert Donner zum 16. Februar 1995*. Wiesbaden: Harrassowitz, 289 – 307.

- USSISHKIN, D. (2014): Sennacherib's Campaign to Juda: The Archaeological Perspective with an Emphasis on Lachish and Jerusalem, in Kalimi, I. – Richardson, S. (szerk.), *Sennacherib at the Gates of Jerusalem: Story, History and Historiography*. Leiden–Boston: Brill 75 – 103.
- VÉR Á. (2014): Az újasszír birodalmi adminisztráció rekonstrukciójának lehetőségei, in Bárány T. – Gáspár Zs. – Margócsy I. – Reich O. – Vér Á. (szerk.), *A megértés mint hivatás. Köszöntő kötet Erdélyi Ágnes 70. születésnapjára*. Budapest: L'Harmattan, 295 – 310.
- WILKES, J. J. (2000): Roman Legions and Their Fortresses in the Danube Lands (First to Third Centuries AD), in R. J. Brewer (szerk.), *Roman Fortresses and Their Legions: Papers in Honour of George C. Boon*, Cardiff–London: Society of Antiquaries of London – National Museums and Galleries of Wales, 101 – 119.